

УДК 342.95

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-3-103-108

Тіщенко С.О. ©

кандидат
юридичних наук,
професор
(Дніпропетровський
державний
університет
внутрішніх справ)

Тіщенко І.О. ©

кандидат
юридичних наук,
доцент
(Дніпропетровський
державний
університет
внутрішніх справ)

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПРАВОВІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

Авторами здійснено дослідження міжнародних міграційних процесів в умовах глобалізованого суспільства, представлено визначення основних підходів до оцінки цих процесів, розкрито домінуючі фактори, що обумовлюють міграцію у сучасному світі, а також обґрунтовано ключові напрями вирішення цієї проблеми на міжнародному, національному та регіональному рівнях.

Доведено, що на міграцію, її масштаби і практики правового забезпечення суттєво впливає ціла низка зовнішніх чинників, зокрема таких як міграційна політика держав, національна специфіка нормативного регулювання, що зумовлена такими факторами, як конфлікти, загрози фізичному здоров'ю, дискримінаційні тенденції тощо.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, глобалізаційне суспільство, чинники.

Постановка проблеми. В умовах сучасного глобалізованого суспільства дослідження проблематики міграції у різних її проявах і формах є, без сумніву, актуальним. Європа стає все більш привабливим напрямом для нових і нових мігрантів, й питання полягає не стільки в тому, як зупинити переміщення великих людських потоків, – це неможливо, а в тому, як розумно і з користю для приймаючих держав використати значний потенціал міграції.

Аналіз міграції як соціокультурного феномену здійснюється дослідниками різних напрямів. Соціологи з'ясовують роль міграції в процесах соціальної мобільності, її вплив на зміну соціального статусу індивіда і групи. Економісти розглядають роль міграційних переміщень у формуванні трудових ресурсів суспільства, оцінюють їх вплив на інфраструктуру і темпи суспільного розвитку. Культурологи фокусують увагу на проблемі міжкультурного діалогу і труднощах формування етнокультурної ідентичності в контексті глобалізованого соціокультурного простору. У науковій літературі розкриваються численні аспекти цієї проблематики, однак досі ще не склалося цілісного теоретичного бачення міграції як соціокультурного явища. Крім того, міграція ще не стала предметом спеціального аналізу в контексті глобалізаційних комунікацій, що фактично нівелюють сьогодні національні кордони. Отже, тему для дослідження було обрано виходячи з актуальності і недостатньої розробки означеної проблеми.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання причин та чинників міграції населення цікавило вчених ще з позаминулого століття. Зокрема, Т. Мальтус розглядає міграцію як регулятор безробіття, Е. Равенстайн на основі виділення економічної детермінанти як основного фактора міграції формулює її закони, а К. Маркс вважає причиною міждержавної трудової міграції різницю у рівні заробітної плати, яка значною мірою детермінована продуктивністю праці. Важливість розуміння природи та чинників міграційних процесів робить їх актуальними для дослідження і в другій половині ХХ століття. Значний внесок у дослідження проблем міжна-

© Тіщенко С.О., 2019

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0130-0422>
tishchenkova@ukr.net

© Тіщенко І.О., 2019

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0323-5035>
iren9357@gmail.com

родної міграції зробили представники соціологічних шкіл: М. Вебер, Р. Мертон, Т. Парсонс, Г. Зіммель та інші, які у своїх працях представили нові важливі методологічні підходи до вивчення цього стратегічного питання.

Питання міграції є предметом досліджень і таких вітчизняних науковців, як: А. Сухоруков, В. Козик, С. Мельник, С. Фомін, В. Тарасевич, Л. Шевченко, О. Гриценко, Т. Камінська [1], С.М. Макуха, Р.В. Кулик, О. Малиновська та ін. Кожен з науковців зробив свій внесок у дослідження міграційної проблематики, водночас нові світові і національні тенденції знову і знову актуалізують окремі її аспекти.

Мета статті: дослідження міжнародних міграційних процесів в умовах глобалізованого суспільства, визначення основних підходів до оцінки цих процесів, розкриття домінуючих факторів, що обумовлюють міграцію у сучасному світі, та обґрунтування ключових напрямків вирішення цієї проблеми на міжнародному, національному та регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Із 2015 року проблема міграції на довгий час стала однією з найважливіших для Європейського Союзу (ЄС), спричинивши глибокі розбіжності між європейськими лідерами і окресливши межі, в яких вони готові співпрацювати, також вона суттєво вплинула на внутрішньополітичну ситуацію в європейських країнах.

Міграційна криза, яка досягла свого піку наприкінці 2015 року, виявилася для європейців несподіванкою. Ні урядовці, ні пересічні громадяни не розпізнали ознак катастрофи – відповідно, не було вжито адекватних заходів, тим більше що досі не було потреби у спільних діях країн – членів ЄС такого масштабу. А ті кроки політичного, правового й економічного характеру, які врешті-решт були зроблені для вирішення проблеми, продемонстрували лише бажання якомога швидше повернути контроль над ситуацією, в першу чергу на Західних Балканах, через які пролягав шлях для основної маси біженців з Близького Сходу.

Завдяки цим заходам європейці дійсно повернули собі контроль над ситуацією, потік мігрантів значно скоротився. Здобутий успіх вселив впевненість у тому, що винайдений одного разу «рецепт» дозволить впоратися із будь-якою міграційною кризою і надалі.

Та чи насправді такий оптимізм є виправданим? Адже головні питання, пов'язані з міграцією, залишилися невирішеними: на Близькому Сході, як і раніше, панує політичний хаос, який призвів у 2015 році до масового притоку мігрантів в Європу; міграція, спричинена економічними причинами, зокрема з країн Африки, триває й досі. Що стосується розбіжностей між європейськими країнами, то вони лише посилилися через зростання внутрішньополітичної напруги і стурбованості населення щодо загрози національній безпеці з боку міграції. Замість того щоб обговорити довготривалу програму подолання існуючих проблем, європейські лідери обмежуються лише заходами короткострокового характеру.

Отже, можемо констатувати, що міграційна політика ЄС й досі остаточно не сформувалася. Аби належним чином відповісти на міграційний виклик, Європі необхідно подолати два протиріччя: переконати всі країни діяти спільно у тій галузі, де кожна з них прагнула самостійно захищати власні інтереси; довіряти ЄС всупереч політичній моді, що вимагає скептично ставитися до ініціатив, які надходять з Брюсселя.

Подолати існуючі суперечності європейські країни зможуть, якщо діятимуть більш узгоджено, а для цього необхідною є солідарність. Однак солідарність повинна бути гнучкою. Гнучкість дозволяє узгодити загальноєвропейські політичні кроки із загальними інтересами і національною специфікою кожної з країн. А це, у свою чергу, дозволить закріпити у суспільній свідомості ідею спільної долі і невідворотності глобальних проблем, що виникнуть внаслідок поділу Європи. Гнучка солідарність – це найбільш реальний шлях до вкрай необхідного об'єднання різних векторів європейської міграційної політики.

Оцінюючи міграцію та її роль у соціальному розвитку тієї чи іншої держави, необхідно, в першу чергу, проаналізувати соціально-демографічні та соціально-культурні характеристики мігрантів у певних регіонах. І тут доречним буде застосування принципу комплементарності. Комплементарність мігрантів розглядається з позиції просторово-взаємодоповнюючого характеру взаємодії між приймаючим суспільством і прибуваючими особами. Чим ближчими є для мігрантів прийняті у приймаючому суспільстві моделі, норми, правила поведінки, тим безболісніше відбудеться їх «входження» у новий соціальний простір.

Кількісні характеристики є так само важливими для аналізу міграції. Вони використовуються в статистичному аналізі, у розрахунку демографічних показників, в аналізі абсорбуючого потенціалу інфраструктури приймаючого суспільства. Міграції, пов'язані з вимушеним цілепокладанням, поділяються на міграції біженців і вимушених переселенців (переміщених осіб). Для виділення цих категорій використовується правовий підхід, оскільки у тематичній позиції принципів відмінності встановити практично неможливо. Самі дослідники говорять про «плаваючий» поділ на біженців і переселенців. У деяких правових документах це пов'язано з категорією громадянства. Проте в законодавчій базі різних країн закони про біженців та вимушених переселенців актуалізують даний тип міграції. У сучасних наукових роботах все частіше зустрічаються спроби розвести ці два види міграцій, але поки однозначної дослідницької позиції немає. Міграції примусові поділяють на насильницькі і репресивні. В обох випадках мігрантами індивіди стають не з власної волі, а в силу певних адміністративних рішень. Це, як правило, зумовлене дискримінацією за етнічною, релігійною, класовою, а іноді гендерною ознакою. Перш за все, слід проаналізувати злочинні дії, що викликають насильницьку міграцію. Йдеться про торгівлю людьми, рабство і незаконне позбавлення права на свободу пересування, насильницьке утримання людей. На перший погляд, в умовах сучасної правової системи це здається архаїчною формою міграції, однак, згідно із останніми даними ООН, у період з 2010 по 2017 рр. статистика щодо торгівлі людьми, насильницьким шляхом вивезених із переважно відсталих в економічному розвитку країн, демонструє системне зростання чисельності таких осіб. Слід зазначити, що значну частку у торгівлі людьми становлять жінки і діти, які в силу об'єктивних не в змозі повідомити про своє тяжке становище.

Як зазначають фахівці, примусова міграція не завжди передбачає застосування механізму державного примусу. «Примусити» до міграції може і певна політика, яка створює нестерпні умови для життя певної соціальної групи в межах тієї чи іншої території. Примусовими міграціями можна називати переміщення значних мас людей, що виїжджають у зв'язку із прямим або опосередкованим впливом держави. Перший тип визначається як депортація, другий – як добровільно-вимушена міграція. Її принципова відмінність полягає в тому, що держава «впливає» на обставини і фактори індивідуального прийняття рішення про переселення. Тип міграції, до якого застосовується термін «депортація», так само пов'язується із репресивною міграцією. Репресивні міграції є наслідком пануючого в державі тоталітарного або авторитарного режиму, механізми якого передбачають використання репресій як способу формування нормативної поведінки особистості у цьому суспільстві. Крім того, репресивні типи міграції безпосередньо пов'язані із потребами економіки держави. Переселення великої кількості населення з одного регіону в інший може стимулювати економічний розвиток приймаючої території за мінімальних фінансових витрат.

Ще одним способом класифікації міграцій є виділення їх залежно від планів щодо кінцевого пункту перебування. Тут виділяють «маятникові» і «векторні» міграції. Маятникові міграції припускають наявність так званого періоду коливання, тобто кінцевої точки міграції, по суті, не існує. Мають місце тільки тимчасові інтервали, які індивід витрачає на перебування між двома просторовими точками, рівновіддаленими від нього соціально. Йдеться саме про соціальну відстань, оскільки маятникова міграція прив'язана не стільки до географічної, фізичної відстані, скільки до відстані між двома соціальними позиціями, що знаходяться в різних географічних пунктах. Індивід переміщується у просторі, прагнучи зберегти обидві соціальні позиції, повертаючись по черзі то до однієї, то до іншої. У цьому полягає принципова відмінність маятникових міграцій від векторних.

Векторні міграції не припускають постійного повернення із однієї точки в іншу. Кінцева точка в даному варіанті міграції існує, але, як зазначають автори даної типології, вона стає для індивідів кінцевою на різні періоди часу, тобто у даному випадку задіяним є не лише просторовий фактор, а й фактор тимчасовості. Відповідно, можна виділити: постійні векторні міграції, які передбачають остаточний «розрив» між вихідною точкою міграції та кінцевою; постійно-тимчасові міграції, пов'язані з переміщенням в кінцеву точку міграції на певний термін з подальшим поверненням на вихідну позицію; тимчасові (разові) міграції, до яких можна віднести туризм, подорожі.

Важливим критерієм типологізації міграції є критерій адміністративних кордонів. Залежно від цього міграції поділяються на внутрішні і зовнішні. Внутрішні, у свою чергу, групуються у внутрішньорегіональні та міжрегіональні. Зовнішні ж орієнтуються на

«вхід» і «вихід»: еміграція і імміграція. У рамках зовнішніх міграцій виділяють транзитні (з подвійним перетином державного кордону) і прикордонні (т.зв. фронтерські, що відображають глибину проникнення на внутрішні території – наскільки далеко від адміністративного кордону). Ця типологія, на думку авторів, стає актуальною для аналізу поняття національних держав, коли питання територіальних розмежувань носить практичний і маркерний характер.

На часі – типологізація міграції за ознакою соціокультурних кордонів. Дана типологія спирається на теорію соціокультурних систем, згідно з якою внаслідок міграційних процесів виникають так звані хоумленди (homeland) – соціально-культурні утворення, які сприймаються особистістю як свій, рідний простір, і чужорідні соціально-культурні осередки. Ці осередки можуть і не збігатися із територіальними кордонами. Індивід або група може переміститися за межі своїх адміністративних кордонів, але потрапити в простір «homeland», де буде як і раніше відчувати «дух батьківщини», тобто того соціокультурного простору, звідки він виїхав. Водночас, не перетинаючи адміністративних кордонів, але перемістившись за межі свого «homeland», можна опинитися в чужорідному середовищі.

Феномен «homeland» у сучасному суспільстві можна розглядати і як новий вид міграції – перетин адміністративних кордонів держави без зміни свого соціально-культурного становища. В результаті глобалізації сучасного суспільства індивід переселяється в іншу країну і потрапляє у середовище своїх земляків, які зберегли культуру і систему соціальних зв'язків країни, з якої прибули. По суті, він змінює не «батьківщину», а лише громадянство.

Представлена вище спроба систематизувати попередній досвід типологізації міграційних процесів свідчить про існування певної статичності у даному питанні. В існуючих підходах практично не інтегровані нові види і форми міграцій, пов'язані з глобалізацією світової спільноти, з розвитком інформаційних технологій. Трансформація світової спільноти і технічний прогрес спричиняє закономірні зміни й у процесах, пов'язаних з переміщенням індивідів у соціальному просторі. Йдеться про віртуальні міграції, облік яких для державних служб статистики є менш актуальним (у рекомендаціях ООН з обліку міграцій це питання ніяк не відбито і не розглянуто), проте з позицій аналізу змін в соціумі ця категорія міграцій є не менш важливою – вона трансформує бачення свого соціального простору, сприйняття культури і системи цінностей, змінює звичні межі «свого» і «чужого» простору. У зв'язку з цим необхідно доповнювати існуючі типології новими видами міграцій, що виникають під впливом процесів інформатизації (у рекомендаціях ООН з обліку міграцій це питання ніяк не відображено), проте з позицій аналізу змін в соціумі ця категорія міграцій є не менш важливою – вона трансформує розуміння соціального простору, сприйняття культури і системи цінностей, змінює звичні межі «свого» і «чужого» простору. Відтак, необхідно доповнювати існуючі типології новими видами міграцій, що виникають під впливом процесів інформатизації.

Таким чином, сформовані протягом тривалого періоду часу способи класифікації міграцій, виражені у традиційних термінах політики національних держав, втрачають свою актуальність, поступаючись місцем транснаціональним вимірам. З'являються нові критерії міграції – легальна/нелегальна, сезонна/маятникова, добровільно-примусова (біженці і переселенці), що свідчать про небезпеку втрати людиною своєї національної приналежності і почуття вкоріненості.

На даний час сформовано механізм нормування міграції, важливим складовим елементом якого виступає нормативно-правова система міжнародного регулювання міграційних процесів. Ця система нормативного регулювання демонструє прагнення уніфікувати стандарти роботи з мігрантами, включаючи і тих, хто змушений був виїхати з батьківщини через політичні причини. Оскільки в більшості законодавчих практик біженці виділені в особливу міграційну категорію, виникає закономірна проблема термінології. Більшість законів про біженців орієнтовані у своїх практиках на міжнародні акти, зокрема на Конвенцію про статус біженців, прийняту 28 липня 1951 року. Згідно з цим документом людина стає біженцем «в силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства, приналежності до певної соціальної групи або наявності певних політичних переконань й не може отримати належний захист з боку своєї країни або не бажає скористатися таким захистом внаслідок цих побоювань; або, не маючи певного громадянства і перебуваючи за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не мо-

же чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань».

Виходячи з цього визначення, слід звернути увагу на кілька аспектів. По-перше, акцент у ньому робиться на політичній причинності переміщення. По-друге, в подальших пунктах особлива увага приділяється уточненню і осмисленню такого важливого у політичних практиках моменту, як «громадянство». Проблема громадянства і відповідальності держави за громадянина іншої держави, який фактично відмовився від свого громадянства, розглядається у низці пунктів Конвенції. Важливість принципу «громадянства» в аналізі проблеми мігрантів як таких, зокрема політичних мігрантів, стала дискусійним питанням. У ході розгляду трансформації феномена громадянства в умовах мультикультурного суспільства проявляються два протилежних тренда. Один з них пов'язаний з істотним ослабленням контролюючого міграційні потоки режиму для тих категорій, які можна охарактеризувати як привілейовані. До цієї категорії потрапляють підприємці, висококваліфіковані працівники (тобто ті людські ресурси, які здатні принести економічну і соціальну користь приймаючій стороні без додаткових вкладень). Другий тренд полягає в посиленні обмежувальних заходів, у тому числі і для такої групи, як біженці, що шукають політичного притулку.

Класичне сприйняття інституту «громадянства» вступає у певне протиріччя з ідеалом мультикультурного громадянства як нової форми громадянства. Звертаючись до ідей відомого британського дослідника Т. Модуда, який аналізує процеси трансформації ідентичності, не можна оминати увагою ідею, що «громадянство» в традиційному розумінні передбачає вимогу культурної асиміляції мігрантів, яку висуває приймаюча сторона. У свою чергу, Т. Модуд, розмірковуючи над можливостями розвитку і трансформації даного інституту, висуває ідею мультикультурного громадянства, для якого ці вимоги будуть вже непотрібні.

Висновки. Таким чином, на міграцію, її масштаби і практику правового забезпечення суттєво впливає ціла низка зовнішніх чинників, зокрема таких, як: міграційна політика держав, національна специфіка нормативного регулювання, зумовлена такими факторами, як конфлікти, загрози фізичному здоров'ю, дискримінаційні тенденції тощо. Однак у сучасному суспільстві можна виділити ще один фактор збільшення міграційних потоків – це інформація та її доступність. Розглядаючи проблему загострення міграційної кризи, слід зауважити, що на даний момент вона тісно пов'язана з процесами глобалізації і трансформації національних держав, економічним дисбалансом їх розвитку. На думку фахівців, масовий характер міграції призвів до необхідності перегляду характеру «громадянства» як групового, а не індивідуального договору. В такому випадку втрачає актуальність вимога до акультурації або асиміляції, натомість виникає потреба лише у логічно необхідній адаптації до соціально-політичних процесів у приймаючому суспільстві. Змінюється «портрет» суб'єкта міграції: із колишнього об'єкта міграційної політики, що підкоряється нормативному регулюванню з боку національних держав, він перетворюється на повноцінного політичного актора, здатного впливати на перебіг внутрішньополітичних процесів приймаючого суспільства, на розподіл політичних сил, на формування нових політичних рухів.

Бібліографічні посилання

1. Benton M., Embiricon A. Doing More with Less: A New Toolkit for Integration Policy, MPI, REPORTS, JANUARY 2019.
2. Lacroix, T. Conceptualizing Transnational Engagements: A Structure and Agency Perspective on (Hometown) Transnationalism / T. Lacroix // *International Migration Review*. 2014. Vol. 48. № 3. – P. 643–679.
3. Малахов В. Интеграция мигрантов: Концепции и практики. М. : Фонд «Либеральная Миссия», 2015. 272 с., С.17.
4. Шевченко Л., О. Гриценко, Т. Камінська. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз / за ред. Л. С. Шевченко. - Х. : Право, 2010. - 448 с.
5. Meer N., Modood T. How does Interculturalism Contrast with Multiculturalism? // *Journal of Intercultural Studies*, Vol. 33. 2, 2012, P. 175-196.

Надійшла до редакції 19.09.2019

References

1. Benton, M., Embiricon, A. (2019) Doing More with Less: A New Toolkit for Integration Policy, MPI, REPORTS, JANUARY. [in Eng.]
2. Lacroix, T. (2014) Conceptualizing Transnational Engagements: A Structure and Agency Perspective on (Hometown) Transnationalism. *International Migration Review*.. Vol. 48. № 3. P. 643–

679. [in Eng.]

3. Malakhov V., (2015) Integratsyya mygrantov: Kontseptsyy u praktyky [Integration of migrants: Concepts and practices]. M. : Fond «Lyberal'naya Myssyya». 272 s., S. 17 [in Russ.].

4. Shevchenko, L. O. Hrytsenko, T. (2010) Kamins'ka. Bezpeka lyuds'koho rozvytku: ekonomiko-teoretychnyy analiz [Human Development Security: An Economic-Theoretical Analysis]; za red. L. S. Shevchenko. Kharkiv : Pravo, 448 s. [in Ukr.]

5. Meer, N., Modood, T. (2012) How does Interculturalism Contrast with Multiculturalism? *Journal of Intercultural Studies*, Vol. 33. 175-196.

SUMMARY

Tishchenkova S.O., Tyshchenkova I.O. Migration processes in the modern world: legal, economic and socio-cultural aspects. Numerous aspects of the problem of migration have been revealed in the scientific literature, but there has not yet been a coherent theoretical vision of it as a socio-cultural phenomenon. The authors have studied international migration processes in a globalized society, they have identify the main approaches to the assessment of these processes, they have detected the dominant factors that cause migration in the modern world, as well as substantiate the key directions of solving this problem at the international, national and regional levels.

It has been proven that migration, its scope and legal support practices are significantly influenced by a number of external factors, such as governments' migration policies, national regulatory specifics, such as conflicts, threats to physical health, discriminatory trends, and so on. In the course of the study it was found out how the "portrait" of the migration entity changes, since it is transformed from a former object of migration policy subject to normative regulation by nation-states into a full-fledged political actor capable of influencing the flow of host political processes. society, the distribution of political forces, the formation of new political movements.

Considering the problem of exacerbation of the migration crisis, the authors proved that at the moment it is closely connected with the processes of globalization and transformation of nation states, economic imbalance of their development. The widespread nature of migration has necessitated a revision of the character of "citizenship" as a group rather than an individual contract. In this case, the requirement for acculturation or assimilation is no longer valid. And there is a need only for the logically necessary adaptation to the socio-political processes in the host society.

Developed countries are becoming more and more attractive to new and emerging migrants, and the question is not how much to stop the movement of large human flows - it is impossible, but how to use the considerable potential of migration for the benefit of host countries.

Keywords: migration, migration processes, globalization society, factors.

УДК 342.565.5

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-3-108-116

Голобутовський Р.З. ©

кандидат юридичних наук,
суддя Дніпропетровського
окружного адміністративного суду

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СУДІВ УКРАЇНИ

Висвітлено адміністративно-правові аспекти професійної підготовки кадрів для системи правосуддя України. Розглянуто систему професійної підготовки суддів, виокремлено та детально розкрито її складові елементи. Проаналізовано нормативно-правову базу професійної підготовки суддів у Національній школі суддів України. Наголошено на важливості підготовки компетентних кадрів для національних судів, що досягається шляхами: первинного здобуття особою вищої юридичної освіти, професійної діяльності у сфері права, спеціальної підготовки кандидата на посаду судді, періодичного проходження підготовки та підвищення кваліфікації діючого судді у Національній школі суддів України.

Ключові слова: професійна підготовка, суддя, спеціальна підготовка судді, періодична підготовка, система професійної підготовки.

© Голобутовський Р.З., 2019
inbox@adm.dp.court.gov.ua